

MENDIBURUREN IDAZLAN ARGITARAGABEAK

Oiartzun, 1982-VII-17

Patxi Altuna

Jaun-andreok:

Mendibururen bi liburu berri hauen prestatzailea izan naizenez gero, gaur Oiartzungo herriak eta Euskaltzaindiak elkar lanean, bere seme prestuari lehenak eta XVIIIgarren mendeko euskal idazlerik onenetakoari bigarrenak, eskaini nahi izan dioten omenaldi honetan liburuen aurkezpena egin dezadan eskatu didate eta ezin uka dezaket pozik hartu dudala neure gain eginkizun hau. Orain esango dizuet zergatik.

Duela ehun urte ere lehen mendeurrena, aurtan bigarrena bezalaxe, Uztailaren 17an, gaurko egun berean, ospatu zen Oiartzungo udaletxean. “A las cinco y media”, zioen Pedro Soraluzek biharamoneko Uztailaren 18ko, *La Unión Vasco Navarra* albistarian, “tuvo lugar en el Salón de Actos de la Casa Capitular el certamen literario en honor de Mendiburu”. Haiek bildu ziren egun berean eta ordu beretsuan gaude gu ere ehun urte geroago bildurik, Oiartzungo seme argi eta ospatsu Sebastian Mendibururi gorasarre egiteko asmoz. Orduan eta orain bildutako lagunok gara bakarrik eta ezinbestean desberdinak.

Bai al dakizue nortzuk ziren orduan bilduak? Hona zuetako askoren belarrientzat nabasi eta ezagun diren lagun batzuen izenak: Alfredo Lafitte, Agirre Miramon, Jose Manterola, Klaudio Otaegi, Antonio Arzac, eta are ezagunago zuen guztiontzat Pello Errota, haren seme Gorriya eta Otaño bertsolariak, besteak beste. Orduko oiartzuarrei eta omenaldian eskuartu zutenei, halere, beste lagun sotana beltzeko batzuen ez-agertzea izan zitzairen, dirudienez, harrigarri eta mingarri. Mendiburu jesuita izanik ere, ez zen omenaldi hartan jesuitarik bat ere agertu. Hala dio lehen aipatu dudana albistariak: “Los Jesuitas, por motivos de delicadeza fácil de comprender, no han mandado nadie al Centenario”. Hori gainera omenaldi haren eragile eta eratzailerik suharrena Juan Ignacio Arana jesuita azkoitiarra izan zelarik. Egundun berean telegrama bat bidali zioten hemendik Otaegik, Arzakek eta Soraluzek Urduñara, esanez omenaldia ezin hobeki ospatu zela eta zorianak emanez.

Zer gertatu zen inor ez etortzeko? Hilabete batzuk lehenago Sevillan beste jesuita baten mendeurreneko ospakizunean herri agintariek eta Eliz mandatariek ixkanbila itsusi eta zakarra izana zuten, nori bere ustezko lehen aulki eta toki egokiak eman ez omen zizkiotelako eta Oiartzunen ere halakorik gerta ez zedin erabat ez etortzea erabaki zuten Lagundiko Agintariek. Aldiak eta toki handi nahiak aldatu bide dira pixka bat zorionez gure artean —Aragoiko hiriren batean batzuenak osoro aldatu ez badira ere, egunorokoen bidez oraintsu jakin genuenez— eta ez dirudi hemen gaur inor haserretuko denik honi edo hari aulki baten ordeztzea eskaini zaiolako. Horra zergatik, orduko jesuita euskaldunak eta Aita Arana batez ere gaur biziko balira, Oiartzungo herriarekin eta Euskaltzandiarekin elkar harturik Mendibururi omenaldi hau eskaintzera arras pozik etorriko ziratekeelakoan, etorri naizen ni ere eta beste jesuita gehiago gaur Oiartzuna gogoz eta atseginez.

* * *

Herriko seme, apaiz eta euskal idazle izan zen aldetik Mendibururen goresmen eta laudorioak beste hizlariek egin bait dituzte, ni neure gaiari lotuko natzaio ahalik estuen eta laburren. Diodan lehenik orain argitara eman ditudan Mendibururen esku izkribuak duela hogeitamar urte erabili nituela lehen aldiz eskuartearen eta makinaz garbiro ipintzen hasi ere bai, Filosofiako ikaskuntzek uzten zizkidaten lanarte eta txolarte urrietan. Berehalaxe, ordea, utzi nuen lan hura bertan behera; ez dakit zergatik. Alde batetik hobe, bada orduan ez nintzen gai eginbehar hori orain egin dudana bezala burutzeko.

Urte asko igaro ziren eta esku izkribuak Loiolako Artxiboan lozorro baketsuan egon, harik eta duela sei urte Salamankan tesia egiten ari nintzeanean Mitxelena jaunak esan zidan arte: “Sei urteren buruan ospatuko da Mendibururen heriotzaren mendeurrena; jesuitek zor diozue urte hartarako lan guztien argitaratzea”. Sekula argitaragabeko esku izkribuak ere Loiolako Artxiboan bazirela kontatu nion eta bertantxe neure buruari agindu lan hori ordurako egingo nuela.

Beste autore batzuk nerabiltzan, ordea, garai hartan eskuartearen eta ohi den bezala hiruzpalau urte igaro zitzaizkidan lan honi ekin gabe. Euskaltzaindian sartzeko mintzaldia egiterakoan, ez bait nuen lagun eta kide langile haien artean esku hutsik agertu nahi, hitz eman nuen nere hurrengo ekarria eta zerbitzua Mendibururen idazlan guztiak argitaratzea izango zela. Eta hona gaur hitz hura betea, edo Mendiburuk liokeenez, osatua. Zorra kitatu baizik ez dut egin, beraz.

Osatua esan dut eta aldeztu bai hala da, baina aldeztu ez. Mendibururen idazlan guztiak ez ditut, izan ere, birrargaratu; birrargaratu bat ere ez, hobeki esan, edo gehienez ere lan txiki bat: *San Franzisko Xabierren bederatzirena*, hau lehen ere bitan Iruñean eta Bilbon argitara emana bait zen, nahiz eta grafia aldatu. Baina gainerakoak, Mendiburuk berak lehenik eta gero urteetan zehar behin baino gehiagotan inprimatu ziren hiru lehenak —Je-

susen Bihotzaren Devocioa, Jesusen amore-nequeei dagozten cembait othoitz-gai eta Euscaldun onaren viciera— berriro argitara emateko ez dut oraingoz astirik ez biderik izan. Eta ez, noski, merezi ez luketelako, aspaldi ahituak eta agortuak eta inon gutxitan aurki daitezkeenak bait dira, lehen edizioan agertu ziren eran batez ere. Ez dut, beraz, eman hitza osoro bete.

Nik orain argitara eman bakarrak inoiz argitaragabeko berriak dira, lehen aipatutako bederatzaurrena izan ezik. Horregatik eman diet liburu hauei *Mendibururen idazlan argitaragabeak* izena. Honi nagokiola ere beste zehaztasun bat zor dizuet: Mendiburuk idatzi, baina argitara eman ez zituen liburuetatik bat betiko galdu zen damurik eta hura ere ezin argitaratu izan dut, jakina. Jainkoak daki non dagoen. Karlos IIIgarrenak 1767an bere erre-suma eta kolonia guztietatik jesuitak jaurtiki baino hiru urte lehenago amaitu berria zuen Mendiburuk laugarren liburua: “Christau-dotrin ta Catecismo luce bat” deritza berak; baina han dantzei buruz zioena liburua eritzi emaille Larramendiri inola ere gogoko ez izaki, eritzi emaille berriak izendatu, haien ustea jaso, Mendibururi dantzez zioena Idiakez probintzialak ken edo aldarazi eta hainbeste atze-aurre zirela bide, Italiako herbestera aldegiteko errege-manua etorri zitzairen eta gure liburua inprimatu gabe gelditu, dirudienez. Hona zer idatzi zuen Mendiburuk berak urte batzuk geroago liburu horrezaz Italiako herbestean: “... Eliz-jaunentzat eta nai duten beste euscaldunendaco bucatuic utzi nuena Ital-aldera baño len”. Agertuko ote da inoiz zokoren batean ia milla orrialde zituen liburu hura?

Honenbeste hitz egin ondoren, ez dut oraindik esan zein liburu diren orain lehen aldiz argitara emanak. Hauexek: Asteteren Kristau Dotrinaren itzulpena, Mendiburuk egin eta Larramendik zuzendua; Urte guziko igande eta festegunetarako Irakurraldiak; San Franzisko Xabierren bederatzaurrena, hirurok euskaraz noski, eta azkenik gazteleraz idatzia, Idiakez probintzi-buruari behin egin zion eskutitz luzea. Zergatik sartu dudan gaztelerazko karta hau ere euskarazkoen ondoan? Oraintxe esango dizuet, liburu bakoitzaren berri hitz gutxiz ematean.

Asteteren Kristau Dotrina Mendiburuk euskarara itzuli eta Larramendik aldatu, zuzendu eta osatua da gaur dakarkizuedan lehenbizikoa. Ezin inola ere konta hemen eta orain liburuxka honek sortzen dituen galdera eta problema guztiak; liburua hitzaurrean daude zehazkiro aztertuak. Hitz gutxitan hauxe esango dut. 1747an, Burgosen Asteteren Dotrina beraren euskal itzulpen bat atera zen, itzultzailearen izenik gabe eta horren orde z hauxe zioena: “... jesuita batec eusqueraz ezarria”. Izena izkutuan gorde zuen jesuita hori batzuen ustez Larramendi zen, besteenez Mendiburu. Villasantek, esate bate-rako, honela dio: “Se ha atribuido este catecismo al P. Larramendi y parece cierta la atribución”. Yon Bilbaok, aldiz, honela: “... atribuido a Larramendi, parece ser obra de Sebastián de Mendiburu”. Orain bestalde Mendiburuena dirudien eta liburu hauetan argitara ematen dudan beste itzulpena dugu. Zergatik diodan ‘Mendiburuena dirudien’? Hara: Aita Arana azkoitiarrak hau ere Larramendirena, Burgosen inprimatua, zela uste zuen lehendabizian, Bur-

goskoaren alerik ezagutzen ez bazuen ere, eta hala gaztigatu zion behin kartaz Bonaparteri; baina honek Burgoskoaren ale bat bai bait zuen, ezetz erantzun zion, desberdinak zirela eta hori sines zezan bere eskuz eginiko aldakia igorri zion Londrestik. Bonaparte eta Arana etsi-etsiak zeuden Burgoskoa, izenik gabe agertu bazen ere, Larramendirena zela. Aranak honela dio 1884-eko Abuztuaren 12an bere Egunkarian: "...L. L. Bonaparterena (karta, alegia) Londrestik, A. Larramendiren Cristau-Dotrina euskerazcoaren copia berac copiatu batequin..." hartu zuela. Orduan Aranak, Bonapartek bidalia eta Loiolakoa elkarrekin erkatu ondoren, Loiolako esku izkribuaren azalean honela idatzi zuen: "Catecismo del P. Gaspar Astete traducido en bascuence por el P. Sebastián de Mendiburu..."

Ezin uka zezakeen, halere, Loiolakoari ere, nahiz Mendiburena izan, alde askotatik Larramendiren kutsua zeriola eta lehengo hitz horiek honela osatu zituen: "... y revisado por el P. Manuel de Larramendi...". Hortaz zer, Burgoskoa Larramendirena ote da eta Loiolako hau Mendibururena? Sommervogelen *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*-en XIIgarren tomoan, Rivière-k prestatu zuenean, Burgoskoa ez zaio gehiago IVgarren tomoan bezala Larramendiri egozten, Mendibururi baizik, Aita Uriartek, Aranaren lagun eta kideak, bere *Catálogo razonado de obras anónimas y seudónimas...*-en agertzen duen eritziaren arabera. Aranak ere orduko bere eritzia aldatua ote zuen? Uriarteren ustez Burgoskoa eta Loiolakoa batbedera dira, aldaera gutxi batzuk gorabehera. Beste arrazoia ematen du gainera: Mendiburuk Asteteren dotrina itzuli eta *argitaratu* ere zuela bere garaiko bi lagunek, Navarretek eta Hervasek, aitortzen digute; Larramendik aldiz sekula horrelako lanik egin zuenik, inork ez. Burgoskoa ere beharbada Mendiburena da, beraz.

Norbaitek pentsatuko du auzi hori erabakitzea erraza dela, Bonapartek Aranari bidali zion Burgoskoaren aldakia eta Mendibururen hau elkarrekin erkaturik. Bonapartek igorri zion eskuzkoa, ordea, Loiolako Artxibotik izkutatuta egin da edo galdu edo norbaitek ostu; han ez dago bederen. Eta Burgoskoaren beste alerik ere ez da ageri Donostiako Diputazioan, ez Madrilgo Bonaparteren bilkinen artean, ez Juan Ramon Urkixorenean ere, hiru toki horietatik esan zidatenez Burgoskoaren ale baten bila nenbilerarik. Inon izatekotan Chicagon eta hara, egia esan, ez nuen jo. Liburuxka honekikoa bukatzeko, diodan beste hauxe bakarrik: Loiolakoak bere baitan dituen Larramendiren zuzenketa eta emendailu guztiak orrien azpikaldean ipini ditut ikerlarien egarria berdintzeko.

Bigarren liburuaz, *Urte guztiko igande eta festegunetarako Irakurraldiak* deritzanaz, hitz gutxitan emango dizuet berri. Italiako herbestaldian, berriro Euskalerrira itzultzeko ametsetan eta irrikitan han eman zituen hamabost urte handi haietan, idatzi zuen liburu sendo eta mardul hau, berak hitzaurrean kontatzen digunez. Guri bi tomo heldu zaizkigu soilik, baina bada-kigu segurantz osoarekin hiru zirela Mendiburuk eginak. Hirugarrenak zituen bederatzirenen batzuk eta batez ere San Ignazioren gogojardunen azal-

pen luzeak (“en un bascuence muy liquido” diosku hirurak bere etxean gorde-rik eduki zituen Asteasuko Agirrek) betiko galdu zaizkigu, inork zokoren batean aurkitzen ez badu bederen hirugarren ale hori. Bi tomoetako bat ere Loiolako Artxibotik gal zitekeen, hemen dagoen On Manuel Lekuonagatik izan ez balitz, hitzaurrean diodan bezala.

Gero San Franzisko Xabierren bederatziruena dator. Lehengo bi argitaraldietan ez bezala, oraingoan esku izkribuak dauden daudenean ematen ditut, ezer aldatu eta kendu gabe, gainerako idazlanak bezalaxe. Aita Jorge Agirrek, izan ere, bederatziruena dakarren exenplu xebrerren bat isildu egin zuen, grafia aldatzeaz gainera Euskaltzaindiaren orduko legeen eta irakatsien arabera.

Gaztelerazko karta dator azkenik. Larramendiren eta Mendibururen arteko harremanak, XVIIIgarren mendeko ohiturak, garai bereko Gipuzkoako zaldun eta handizki, apaiz eta herrien berriak eta Mendiburu beraren bizitza, izaera eta aiurria hobeki ezagutzeko biziki interesgarri delako sartu dut eskutitz hori besteen artean. Ez zaitezela haserre Larramendiren kontra, oiartzuarrok, honek Mendiburu, eskutitzak dioenez, “oiartzuar hisitia... buru gogorra... setoso charra...” (“requemado, hijo de Oiarzun, duro de juicio”) deitzen badu. Dantzak zirela eta ez zirela uste eta eritzi desberdinak zituzten eta ez zion inoiz batak besteari amore eman. Nork bere aldetik ikusten zuen arazoa.

Diodan amaitzeko nere hitzaurreaz gain Mitxelena jaunarena ere badutela liburuek Mendibururen hizkerari buruzko ohar argi eta zorrotzez, ohi duen bezala, hornitua; eta azkenik neure nolazpaiteko lan hau Jose Maria Lojendio zenari eskaini diodala, haren aulkia Euskaltzaindian neuretu nuenan agindu nuen ez. Orain liburu hauei esker Mendibururen eskal idazlanak bi halako ugaldu bazaizkigu, izan dadila euskararen ongirako eta Mendiburu beraren eta haren jaioterriaren aintzarako.